

## Vargonai Lietuvoje iki XVIII a. vidurio: atvežtinės tradicijos

Lietuvos istorijos šaltiniuose vargonai pirmą kartą minimi 1408 m. balandžio 11 d., kai Vokiečių ordino magistras Ulrichas von Jungingenas (1 pvz.) Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmonai Onai išsiuntė dovanų klavikordą ir nešiojamuosius vargonėlius – portatyvą: *6 m. vor eyn clavicordium und portativum, das unser homeyster herzogge Wytowten frauen sante*<sup>41</sup>. Po šio svarbaus fakto Lietuvos vargonų istorija šimtmečiui nutrūksta. Iš 1504-ųjų mus pasiekia žinia, kad Vilniaus katedroje buvo vargonai, mieste nuolat gyveno vargonininkas, šiuos vargonus padirbdinęs meistras Janas Tychota; 1534 m. pozityvą Jurgio Radvilos dvare Vilniuje padirbdino meistras Urbonas Neidenbergas; XVI a. pabaigoje minimi vargonai Alytaus bažnyčioje<sup>42</sup>; 1618 m. Rygos meistras Mauritus Wendtas LDK etmonui Kristupui Radvilai Biržuose pagal sutartį turėjo padaryti 6 balsų pozityvą ir 3 balsų regalą. Rašytinės žinios apie anuomet muzikuoti naudotus vargonus mus pasiekia daugiausia iš bažnyčių dokumentų, vizitacijų aktų. Pavyzdžiui, 1621 m. vizitacijos aktuose minimas 7 balsų pozityvas Kražiuose ir nauji 12 balsų vargonai medinėje Šiaulių parapiinėje bažnyčioje<sup>43</sup>; 1675–1677 m. vizitacijos aktuose minimi Kražių, Laukuvos, Gaurės, Ariogalos ir kitų bažnyčių pozityvai, taip pat nurodoma, kad už senųjų Šiaulių bažnyčios vargonų taisymą sumokėta net 800 auksinų<sup>44</sup>. Vargonai tuo metu jau buvo privaloma bažnyčios įrangos dalis, tai liudija 1676 m. Žvingių bažnyčios vizitacijos akte įrašytas itin griežtas paliepinimas klebonui: „<...> bažnyčia turi įgyti vargonus, paprastai vadinamus pozityvu“<sup>45</sup>, ar 1676 m. vasario 8 d. nurodymas Akmenės klebonui: „Kadangi vargonai–pozityvas sulūžęs, gerb. klebonas būtinai turės sutaisyti, kad bažnyčioje nebūtų tylima“<sup>46</sup>.

XVII–XVIII a. pirmoje pusėje Žemaitijos bažnyčios dažniausiai turėjo nedidelius skrynios formos vargonus. Iki mūsų dienų bene seniausias išlikęs vargonų instrumentas – tai XVII a. pabaigą menantis pozityvas, kurio dalys

41 Cituojama pagal Renkewitz & Janca, 1984, p. 7.

42 Remiamasi 1595 m. Alytaus magistrato raštu klebonui dėl vargonų atstatymo ir aprūpinimo (Kiaupa, 1989, p. 54–55).

43 *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai*, 2011, p. 24, 107.

44 *Žemaičių vyskupijos vizitacija*, 2011, p. 343, 171, 177, 389, 477.

45 Ibid., p. 192.

46 Ibid., p. 436.

2001 m. per ekspediciją buvo surastos Akmens kaimo bažnyčios (Varėnos r.) palėpėje, jas surinkus ir dokumentavus pozityvas dabar eksponuojamas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje Vilniuje (3 iliustr.); prieš dešimtmetį apie 1700-uosius datuojamų skryninių vargonų fragmentai rasti Tenenių ir Pajūrio (Šilalės r.), Semeliškių bažnyčių palėpėse (4 iliustr.), o tokio paties laikotarpio skryniniai vargonai Skurbutėnų koplyčioje (Vilniaus r.) XIX a. viduryje panaudoti kuriant naujus vargonus.

Lietuvą vargonų menas pasiekė iš vokiškųjų kraštų, tad neatsitiktinai ir vargonų statybos tendencijas mūsų krašte nuo XVI a. ėmė formuoti vokiškosios vargondirbystės tradicijos. XVI–XVII a. Lietuvoje daugiausia vargonus statė Gdansko ir Karaliaučiaus meistrai, kviečiami didesniems užsakymams Vilniuje, Kaune, Kretingoje, Gardine<sup>47</sup> ir kituose LDK centruose, tačiau ilgesniam laikui dėl užsakymų stokos neapsistodavo. Išlikusios archyvinės žinios apie XVI–XVII a. laikotarpį daugiausia susijusios su Vilniuje ir jo apylinkėse dirbusiais svetimšaliais vargonų meistras, tačiau jau senuosiuose dokumentuose aptinkama įrašų, liudijančių, kad tuo metu Vilniuje būta nuolat gyvenusių vargonų meistrų.

Bene pirmuoju rašytiniuose šaltiniuose paminėtu meistru, XV–XVI a. sandūroje gyvenusiu Vilniuje, galime laikyti *Janą Tychotą* (Tychy, Cichy, Tylusis, gyvenimo datos nežinomos). Dokumentuose rašoma, kad 1504 m. spalio 1 d. iš Vilniaus vyskupo jis gavo žemės plotą, už kurį turėjo prižiūrėti ir remontuoti savo pastatytus vargonus Vilniaus katedroje<sup>48</sup>.

Anot istoriko Artūro Grickevičiaus, rašytiniuose šaltiniuose minima XVI a. viduryje Vilniuje gyvenus ir dirbus „gerą meistrą“, kuris galėjo būti vokiečių kilmės meistras *Urbonas Neidenbergas* (gyvenimo datos nežinomos), 1534 m. Lietuvos didžiojo etmono Jurgio Radvilos užsakymu Vilniuje (tikriausiai Radvilos rūmuose) pastatęs pozityvą su pedalais. Teigiama, kad tokiu instrumentu susidomėjo Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis ir paprašė Radvilos atsiųsti šį meistrą taisyti Karaliaučiaus pilies vargonų, o juos sutvarkius jis bus nedelsiant gražintas<sup>49</sup>. Veikiausiai taip ir buvo, nes 1537–1539 m. Karaliaučiaus

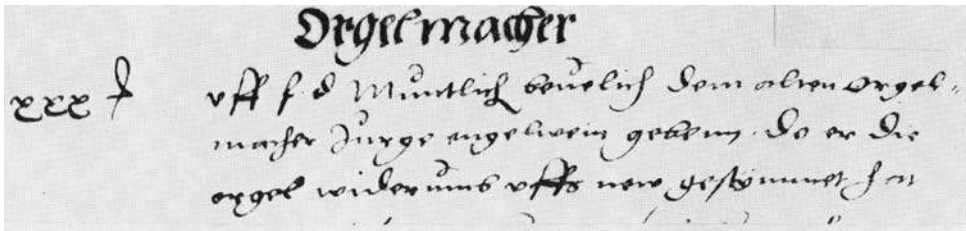


1 pvz. Vokiečių ordino magistras Ulrichas von Jungingenas, Christoph Hartknocho raiziny, XVII a.

47 Dab. Гродна, Baltarusija.

48 *Codex Diplomaticus*, 1948, dok. 696; taip pat Paknys, 2001, p. 58. Tekste čia ir toliau kaip Vilniaus katedra minima dabartinė Vilniaus Šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedra bazilika.

49 Grickevičius, 1989, p. 41–42.



2 pvz. 1539–1540 m. Karaliaučiaus pilies dokumento fragmentas (Renkewitz & Janca, 1984, iliustr. 82b): ...dem alten orgelmacher Jürge engelwein...

pilies sąskaitų knygoje minimas „senas vargonų meistras iš Vilniaus“, už pilies bažnyčios vargonų remontą gavęs 88 markes; kitame dokumente rašoma, kad 1539 m. „senam vargonų meistriui už mažą pozityvą sumokėtos 23 markės, 48 ... [šotai] ir 16 talerių <...>“. Tačiau 1539–1540 m. Karaliaučiaus pilies dokumentuose yra dar vienas įrašas, liudijantis, kad prieš dvejus metus ir 14 savaičių (t. y. ~1537-uosius) prie pilies vargonų darbavosi vargonų meistras *Jorgenas Engelwynas* (Jürge, Georg Engelwein, gyvenimo datos nežinomos). Jis taip pat vadinas „senu meistru Jürge engelweinu“ (*e* mažoji) ir už darbą jam buvo sumokėtos 354 markės<sup>50</sup> (2 pvz.). Daugiau žinių apie Neidenbergą ar Engelwyną neaptikta ir dažniausiai jie yra tapatinami. Vis dėlto išlikęs įrašas apie „seną vargonų meistrą iš Vilniaus“ rodo, kad XVI a. pirmoje pusėje Vilniuje jau būta nuolatinio vargondirbio, žinomo ir Lietuvoje, ir Karaliaučiuje.

XVI a. pabaigoje Vilniuje buvo apsistojęs meistras iš Gdansko *Johannas Koppelmanas* (gyvenimo datos nežinomos), apie 1595–1596(8) m. pastatęs vargonus Vilniaus katedroje<sup>51</sup>. Nėra žinoma, ar Koppelmanas Vilniuje užsibuvo ilgai, bet 1639 m. šiame mieste minima jo giminaitė, tikriausiai duktė Elzbieta Koppelmannówna<sup>52</sup>. Prieš atvykdamas į Vilnių, 1583–1585 m. Koppelmanas

50 <...> *dem alten Orgelmacher von der Wildt* <...> (Renkewitz & Janca, 1984, p. 13); <...> *23 M[ark] 48 Sch[ot] an 16 thalern dem alten orgelmacher vor das kleyn postiffichen welchs er M. g. h. [meinem gnädigen Herrn] wollt geschenkt haben* <...> (Renkewitz & Janca, 1984, p. 36); <...> *dem alten orgelmacher Jürge engelwein* <...> (Renkewitz & Janca, 1984, p. 32, iliustr. 82b). Kaip matyti, antrajame dokumente minimas tik „senas meistras“, nenurodoma, iš kur jis atvyko. Daugiau žinių apie Karaliaučiaus pilies vargonus, jų dydį nėra, žinoma, kad 1571 m. jie buvo pakeisti naujais.

51 MAB RS, f. 43, b. 215, l. 235v, 242v, 266v, taip pat: Renkewitz & Janca, 1984, p. 73; Paknys, 2001, p. 57. Yra žinoma, kad Vilniaus katedros vargonams drožinius padarė Bernhardas Holzas (Zgliński, 2003a, p. 67; 2012, p. 487–488; Gučas, 2009, p. 534), daugiau informacijos apie instrumentą nėra, vargonai sudegė per gaisrą 1610 m. (Gučas, 2009, p. 534).

52 Elzbieta Koppelmannówna minima kaip pirklio Jano Gauterio žmona (Mindaugo Paknio išrašas: MAB RS, f. 43, b. 218, l. 347v).

minimas Gdanske, kur dirbo meistro Juliaus Anthonio Friese's<sup>53</sup> pameistriui, po jo mirties (1585) baigė statyti 56 balsų vargonus Gdansko Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje (dab. bazilikoje)<sup>54</sup>. Iš šių vargonų aprašymo ir nuotraukų galima numanyti, kokio išpūdingumo instrumentą galėjo Koppelmanas pastatyti Vilniaus katedroje. Deja, senieji Gdansko bazilikos vargonai sunaikinti Antrojo pasaulinio karo metais, šiuo metu Gdansko bazilikoje stovi vargonai, kurie XX a. pabaigoje buvo perkelti iš Gdansko Šv. Jono bažnyčios<sup>55</sup>, jų autorius – Gdansko meistras Mertenas Friese, kaip spėjama, Juliaus Anthonio Friese's giminaitis arba sūnus.

Mertenas Friese, anot Zgliński, 1647 m. pastatė vargonus Gardino brigičių vienuolyno bažnyčioje<sup>56</sup>, bet šis teiginys abejotinas, nes vokiečių tyrinėtojai Renkewitzas ir Janca meistro mirties metais yra nurodę 1639-uosius<sup>57</sup>. Tačiau paanalizavus Zgliński nurodytą Gardino brigičių vienuolyno bažnyčios dispoziciją, išvelgiama abiem meistrams Friese'ams būdingų registrų. Pavyzdžiui, Gardino vargonų registras *Quintadecima (2')* aptinkamas Merteno Friese's vargonuose Gdansko Šv. Baltramiejaus bažnyčioje (1620). Kitas specifinis, retai pasitaikantis registras Gardino vargonų dispozicijoje *Burflet (1')* yra ir Gdansko Šv. Jono bažnyčios didžiųjų vargonų (1625–1629) pedaluose, tik čia užrašytas *Paurfleuten 1'* arba *Bauer-Flöte 1'*. Galbūt tas pats registras buvo ir Juliaus Anthonio Friese's vargonuose Gdansko Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje, užrašytas *Paurpfeifen-Baß* arba *Bauernpfeife 1'*<sup>58</sup>. Tokie registrų atitikimo faktai leidžia manyti, kad vargonus Gardino brigičių vienuolyno bažnyčioje pastatė meistras, tiesiogiai susijęs su Gdansko vargondirbiais Friese'mis ar jų aplinka.

Analogiškai narpliojant vargonų registrų panašumo faktus galima teigti, kad su Koppelmano vardu buvo susiję senieji dviejų manualų ir pedalo, 29 balsų

53 Julius Anthoni (Friese) – Gdansko meistras, minimas 1575–1585 m., teigiama, kilęs iš Fryzijos. Yra žinoma, kad pradžioje jis pasirašinėjo *Julius Anthoni*, vėliau dar pridėjo *Friese*.

54 Renkewitz & Janca, 1984, p. 15, 26, 72–73, 86.

55 Gdansko Šv. Jono bažnyčioje stovėję vargonai datuojami 1625–1629 m.; meistras Mertenas Friese minimas 1616–1639 m. (Renkewitz & Janca, 1984, p. 86–87, 92–95).

56 Zgliński, 1999b, p. 5.

57 Paskutiniaisiais gyvenimo metais Mertenas Friese dar remontavo Įsruties (vok. *Insterburg*, lenk. *Wystruć*, dab. *Černiachovskas*, rus. *Черняховск*, Kaliningrado sr.) liuteronų bažnyčios vargonus (Renkewitz & Janca, 1984, p. 86–87).

58 Gdansko Šv. Baltramiejaus bažnyčios vargonų dispozicija pateikiama Renkewitz & Janca, 1984, p. 96–97; Gdansko Šv. Jono bažnyčios didžiųjų vargonų dispozicija pateikiama Renkewitz & Janca, 1984, p. 94–95; Gdansko Švč. Mergelės Marijos bažnyčios vargonų dispozicija pateikiama Renkewitz & Janca, 1984, p. 75, 78.

vargonai Vilniaus bernardinų bažnyčioje<sup>59</sup>, 1614 m. pastatyti LDK valstybės, kariuomenės ir kultūros veikėjo Jono Karolio Chodkevičiaus (1560–1621) ir / arba Vilniaus kašteliono Jeronimo Chodkevičiaus (1560–1617) lėšomis<sup>60</sup>. Hipotetiškai šiuos vargonus priskirti Koppelmanui leidžia vargonų dispozicija, nes keli jos registrai būdingi meistrų Friese'ių instrumentams, o Koppelmannas, kaip žinome, buvo Juliaus Anthonio Friese's mokinys. Pavyzdžiui, ir Merteno Friese's vargonų Gdansko Šv. Jono bažnyčioje, ir Juliaus Anthonio Friese's vargonų Gdansko Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje, ir Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų pedalai turėjo liežuvėlinį registrą *Cornett 2'*, visų trejų vargonų nugarinis pozityvas<sup>61</sup> turėjo registrą *Schallmiej 4'* (*Schalmeyen*), o Vilniaus bernardinų vargonų pedaluose buvęs registras *Durfllet 1'* (turbūt užrašytas klaidingai, nes tokio pavadinimo analogų nenustatyta) atitinka aukščiau minėtą abiejų meistrų Friese'ių vargonuose aptinkamą registrą *Burfllet 1'*<sup>62</sup>.

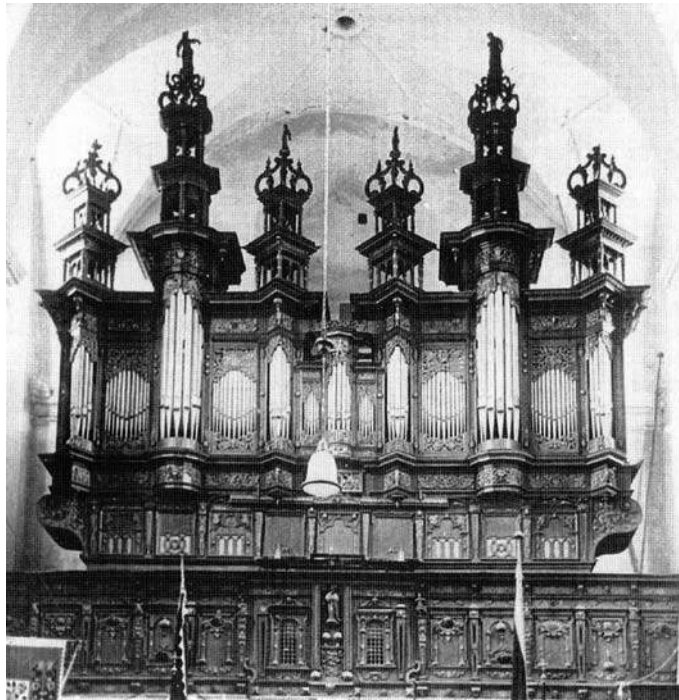
59 Šie Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonai neišliko, nes 1765 m. meistras Nicolausas Jantzonas, statydamas naujus vargonus, juos išardė, dalį panaudojo naujame instrumente. Iki mūsų dienų išlikę 1765 m. dokumentai su smulkiu instrumento aprašymu liudija prieš išardant buvus „labai brangius“ vargonus (lot. *cum maximo Sumptu*, pagal: *Chronologia erectionis*; Gučas, 2009, p. 530). Pasak Vilniaus bernardinų konvento kronikininko Tomo Digonio, šiems vargonams „lygių nebuvo visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ (Janonienė, 1998, p. 135; Janonienė, 2010, p. 156).

60 Jonas Karolis Chodkevičius 1599–1616 m. buvo Žemaitijos seniūnas, 1616–1621 m. – Vilniaus vaivada; Jeronimas Chodkevičius 1595–1616 (1617?) m. buvo Vilniaus kaštelionas. Šiandien minimos kelios versijos, kuris ar kurie Chodkevičių giminės atstovai užsakė Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonus. Anot Rūtos Janonienės, vargonai pastatyti [Jono] Karolio Chodkevičiaus ir jo sūnaus Jeronimo lėšomis (Janonienė, 1998, p. 135), bet prieš keletą metų publikuotoje monografijoje ši menotyrininkė, taip pat ir lenkų tyrinėtojas Marcinas Zgliński nurodo, kad vargonus fundavo broliai Chodkevičiai, t. y. Vilniaus kaštelionas Jeronimas ir etmonas Jonas Karolis (Janonienė, 2010, p. 156; Zgliński, 2012, p. 356). Rimantas Gučas kaip fundatorių mini tik Vilniaus vaivadą Joną Karolį (Gučas, 2009, p. 530). Šios monografijos autoriaus nuomone, vargonų fundatoriai buvo ne tėvas ir sūnus ar broliai, o tolimi pusbroliai, kuriuos siejo valstybinės pareigos. Tokia išvada daroma remiantis Chodkevičių giminės genealogija: Jeronimas (1560–1617) buvo Jurgio (1515–1569, Berastavicos šaka) sūnus, Jonas Karolis (1560–1621) – Jono (1537–1579, Bychovo šaka) sūnus. Beje, Jonas Karolis turėjo brolių Jeronimą (1559–1576), tačiau šis mirė sulaukęs vos 17-os, o Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonai pastatyti 1614 m. Todėl Jono Karolio brolis Jeronimas negalėjo prisidėti prie šių vargonų fundavimo (*Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 2003, p. 78–80).

61 Pozityvas už vargonininko nugaros, vok. *Rückpositiv*.

62 Vargonų registras *Burfllet* itin retas, dar užrašomas *Paufllet*, *Paurflenten*, *Bauer-Flöte*, *Bauerflöte*, *Burflöt*, *Pubrflöt*, *Paurpfeifen–Baß*, *Bauernpfeife*. Šis registras dar aptinkamas meistro Johanno Hellwigo (Hans Hellwich, minimas 1600–1611) vargonuose Gdansko Šv. Jokūbo špitolės bažnyčioje (*Hospitalkirche St. Jakob*, vargonai pastatyti 1611, registras užrašytas kaip *Pubrflöt 1'*, t. y. *Burflöt*), meistro Davido Trampppo (Trampff, minimas 1660–1698) vargonuose Tilžės vokiečių bažnyčioje (*Deutsche Kirche*, vargonai pastatyti ~1660, registras užrašytas kaip *Bauer-Pfeife 1'*) ar Karaliaučiaus Štindamerio rajono bažnyčios vargonuose (*Steindammer*, vargonai pastatyti 1672, registras užrašytas kaip *Bauerflöte 1'*; informacija pateikiama pagal Renkewitz & Janca, 1984, p. 111, 165).





3 pvz. Kretingos bernardinų bažnyčios vargonai tarpukariu (nežinomas meistras, 1619)

Su Prūsijos meistrais gali būti susiję XVII a. LDK pastatyti du dideli vargonai Kretingos bernardinų ir Kauno Šv. Jurgio bernardinų bažnyčiose. Jono Karolio Chodkevičiaus lešomis Kretingos bernardinų bažnyčioje 1619 m.<sup>63</sup> buvo pastatyti dideli vargonai, turėję du manualus ir pedalus bei net 36 balsus<sup>64</sup>. Registrų skaičiumi tai buvo didžiausi vargonai LDK, jų didingumą liudija kelios archyvinės nuotraukos (3 pvz.). Apie vargonų didybę sklinda legenda, neva vargonais pirmą kartą užgrojus, buvęs toks garsas, kad net bažnyčios skliautai įskilę, o Žemaitijoje girdimas palyginimas „šaukia kaip Kretingos vargonai“<sup>65</sup>. Šie vargonai buvo sunaikinti per Antrąjį pasaulinį karą, instrumento likučiai išgrobstyti ir išnešioti. Nuotraukose užfiksuoto vargonų prospekto tipologija itin artima XVII a. pradžios kaimyninės Prūsijos vargondirbystės tradicijai, tad vargonai galėjo būti Karaliaučiaus meistrų

63 Vargonų pastatymo data nurodyta remiantis dr. Liudo Jovaišos išrašu iš Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos (rankr. III 6242, l. 20r, *Compendium Omnium Documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Annuntiatam et S. Patrem Franciscum ... dispositum Anno Domini 1769*).

64 1806 m. Kretingos bažnyčios vizitacijoje apie vargonus rašoma: „<...> trijų klaviatūrų, 36 balsų, reikalauja didelio remonto“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 624). Trys klaviatūros nurodomos veikiausiai įskaičiavus ir pedalus klaviatūrai.

65 Jurkštas, 1991.

šedevras (anot Konrado Kavecko, Kretingos vargonai buvo pirkti Karaliaučiuje už 16 600 florinų<sup>66</sup>).

Į Kretingos vargonų prospektą panašią struktūrą galėjo turėti apie 1680-uosius Kauno Šv. Jurgio bernardinų bažnyčioje pastatyti vargonai<sup>67</sup>. Iki šių dienų ant Kauno Šv. Jurgio bernardinų bažnyčios dviejų piliorių yra išlikę du vargonų įrenginio – akustinio būgno bokšteliai (kiekviename bokštelyje stovėjo po vieną metalinį arba medinį vamzdį). Šis akustinių būgnų vamzdžių išdėstymas ant atskirų piliorių ypač būdingas Gdansko meistrams, aptinkamas, pavyzdžiui, Pelplino<sup>68</sup> katedros vargonuose (1677–1680), kuriuos pastatė Gdansko meistras Johannes Georgas Wolffas (5 iliustr.). Analogiškai išdėstyti akustinio būgno vamzdžiai buvo ir minėtuose Gdansko Švč. Mergelės Marijos bazilikos vargonuose, kuriuos statė Koppelmanas, ir Vilniaus bernardinų bažnyčios senuosiuose vargonuose, kurių akustinio būgno vamzdžiai taip pat buvo sumontuoti ant bažnyčios piliorių.

XVI–XVII a. Vilniuje minimi dar keli nežinomos kilmės vargondirbiai ir fragmentiškas jų darbų aprašymas. Kai kurie jų buvo vienuoliai, priklausė Šv. Martyno brolijai ir pan.:

- *Cornelius Kragolius* (Crapolius) minimas nuo 1640 m., kai Vilniuje įsirašė į Šv. Martyno broliją kaip vargonų meistras (*ein Orgelbauer*), iki 1648 m. Tikriausiai tas pats meistras minimas Vilniaus kapitulos jurisdikijoje 1632–1648 m.<sup>69</sup>;
- 1652 m. tarp Vilniaus protestantų minimas tais metais miręs vargonų meistras *Andrzejus Grolnigas*<sup>70</sup>;
- 1658 m. paminėtas meistras *Stanislawas Wołyński*<sup>71</sup>;
- 1665 m. paminėtas vilnietis meistras *Andreas Lochmanas*<sup>72</sup>;
- 1665–1677 m. paminėtas meistras *Stephanus Wasilewski*<sup>73</sup>;
- 1668 m. Vilniuje į Šv. Martyno broliją įstojo *Joannes Kielskis*, minimas kaip vargondirbio pameistrys, vėliau iš Vilniaus išvyko<sup>74</sup>;

66 Kaveckas, 1938.

67 Statybos metai (~1680) nurodomi: Matušakaitė, 1998b, p. 239; Šinkūnaitė, 1995. Yra žinoma, kad iki 1679 m. vargonų statybą rėmė Benediktas Rondomanskis (VUB RS, f. 4–38883, p. 192).

68 Dab. *Pelplin*, Lenkija.

69 Paknys, 2001, p. 57.

70 Łopaciński, 1946, poz. 153; Paknys, 2001, p. 56.

71 Łopaciński, 1946, poz. 170; Paknys, 2001, p. 58.

72 Paknys, 2001, p. 57.

73 Ibid., p. 58.

74 Ibid., p. 56.

- 1663–1669 m. kaip vargonų meistras ir vargonininkas Vilniuje minimas *Lorensas*<sup>75</sup>;
- Nuo 1669 m. rugpjūčio 15 d., kai įsirašė į Šv. Martyno broliją, iki 1688 m. Vilniuje minimas meistras *Marcus Wendtas*<sup>76</sup> (Marek Went), istoriografijoje nurodomas kaip vargonų meistro Mauritiaus Wendto sūnus, tačiau labiau tikėtina jį buvus pastarojo vaikaičiu ar giminaičiu<sup>77</sup>. 1675 m. Marcus Wendtas sudarė sutartį su Vilniaus pranciškonais ir išpareigojo už 4000 auksinų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje pastatyti vargonus (vargonai neišliko)<sup>78</sup>;
- 1692–1694 m. Vilniuje minimas meistras *Janas Wendtas* (Wenty)<sup>79</sup>. Veikiausiai šis vardas turėtų būti tapatinamas su meistru Johannu Wendtu iš Elbingo<sup>80</sup>, 1712 m. pastačiusiu naujus vargonus Marienburgo Šv. Jurgio bažnyčiai, nes, anot Renkewitzo ir Jancos, Johannas Wendtas 1694 m. kaip vargonų meistras buvo nuvykęs į Vilnių<sup>81</sup>;
- apie 1700 m. Vartoje<sup>82</sup> vargonus statė meistras *Antonis*, įvardijamas kaip bernardinų vienuolis iš Vilniaus<sup>83</sup>. Statydamas šiuos vargonus Antonis mirė, o darbą baigė bernardinai *Klemensas Łapinski*<sup>84</sup>;
- 1702 m. Vilniaus magistrato mokėtojų sąrašė minimas vargonų meistras *Budardas*<sup>85</sup>;
- 1708 m. Vilniuje į Šv. Martyno broliją įsirašė meistras *Joannes Casimirus*

75 Łopaciński, 1946, poz. 199; Paknys, 2001, p. 57. Meistras minimas be vardo, darbai nežinomi. Nėra aišku, ar jis buvo tik vargonų meistras arba vargonininkas, ar vienas ir kitas, nes XVII–XVIII a. pradžioje vargonininkai ir vargondirbiai buvo dažnai painiojami įvardijant jų specialybę.

76 Paknys, 2001, p. 58.

77 1599 m. Mauritius Wendtas jau turėjo vargonų meistro vardą, taigi tada jis galėjo būti ne jaunesnis kaip 25–30 metų. Vadinas, jei Marcus Wendtas būtų buvęs jo sūnus, jis turėjo gimi 1600–1625 m., o atvykęs į Vilnių 1669 m. turėjo būti apie 45–70 metų. Tačiau 1682 m. Marcus Wendtas minimas krikštijant jo sūnų, o būdamas Mauritiaus sūnus tuo metu jis būtų turėjęs 58–83 metus. Todėl labiau tikėtina, kad Marcus Wendtas buvo Mauritiaus Wendto vaikaitis, kuriam 1669 m. būtų buvę apie 30 metų.

78 *Register Expensarum Conventus Vilnensis Sanctae Mariae [...] Anno D[omi]ni 1670* (VUB RS, f. 4, b. 3843, l. 191r).

79 Łopaciński, 1946, poz. 461.

80 Taip pat liet. *Elblongas*, vok. *Elbing*, dab. *Elbląg*, Lenkija.

81 Renkewitz & Janca, 1984, p. 174.

82 Vok. *Wartbe*, dab. *Warta*, Lenkija.

83 Lenk. *Antoni z Wilna* (Smulikowska, 1989, p. 120; Golos, 1966, p. 99).

84 Paknys, 2001, p. 55.

85 Łopaciński, 1946, poz. 514; Paknys, 2001, p. 56 (pagal BN, II 10648, T. 2, l. 125).



*Jureniczius* (Jurkiewicz?). Tikriausiai po 1710 m. jis perdarė vargonus Radviliškio bažnyčioje<sup>86</sup>;

- 1708 ir 1713 m. minimas vargonų meistras ir vargonininkas *Lowżański*, jam buvo sumokėta už Drujos<sup>87</sup> dominikonų bažnyčios pozityvo remontą, derinimą ir berniuko apmokymą<sup>88</sup>;
- 1715 m. Norviliškėse minimas meistras *Dominikas Tarkiewiczius*, kuris 1716 m. Klecko bažnyčioje pastatė naujus 9 registrų vargonus<sup>89</sup>.

Fragmentiškos XVI–XVIII a. pradžios žinios apie vargonų statytojus ir jų pavienius darbus rodo, kad dėl negausių užsakymų, nedidelių darbų (dažniausiai buvo statomi pozityvai ir portatyvai) vargondirbiai vienoje vietoje neužsibūdavo, vyko meistrų migracija. Iki XVIII a. vidurio vargonų statybos tendencijas Lietuvoje diktavo vokiškoji (įvairių Vokietijos kunigaikštystėse) ir prūsiškoji (ypač Rytų Prūsijos, kur vargonų tradicija kilo iš įtakingų Hamburgo ir Gdansko mokyklų) stilistinės kryptys. Minimu laikotarpiu į LDK statyti vargonų dažniausiai buvo kviečiami Karaliaučiaus krašto meistrai, kurių darbo braižui įtakos turėjo garsi Vidurio Vokietijoje dirbusių vargonų meistrų Trostų giminė. Su Trostais susiję privilegijuoti Karaliaučiaus rūmų vargonų meistrai Johannas Josua Mosengelis (1663–1731), Georgas Sigismundas Caspari (Caspar, 1693–1741) ir jo sūnėnas (pusbrolio sūnus) Adamas Gottlobas Casparini (1715–1788): Mosengelis dar prieš atvykdamas į Karaliaučių jau buvo žinomas kaip privilegijuotas Hanoverio kunigaikščio vargonų meistras<sup>90</sup>; Caspari ir Mosengelis mokėsi pas vieną žymiausių XVII–XVIII a. vokiečių vargonų meistrų Johanną Tobiasą Gottfriedą Trostą (~1650–1719/1722); Casparini mokėsi pas Heinrichą Gottfriedą Trostą (1681–1759), minėto Trosto sūnų<sup>91</sup>. Karaliaučiaus meistrų veikla tuo metu apskritai buvo plačiai pasklidusi gretimose šalyse. Pavyzdžiui, XVIII a. pirmoje pusėje Švedijoje susiformavusias Stokholmo ir Linšjopingo<sup>92</sup> vargondirbystės mokyklas pagrindė Karaliaučiuje vargondirbio amato išmokę meistrai Johanas Niclas Cahmanas (1679/80–1737, Stokholmo mokykla) ir Jonas Wistenius (1700–1777, Linšjopingo mokykla).

86 Paknys, 2001, p. 56.

87 Dab. *Друя*, Baltarusija.

88 Paknys, 2001, p. 57.

89 Dab. *Клецьк* arba *Клецак*, Baltarusija; Paknys, 2001, p. 57.

90 Vok. *Churfürstlicher Hannoverscher Privilegirter Orgelbauer*, pagal Schaefer, 1994, p. 176; Fock, 1974, p. 172.

91 Friedrich, 1989, p. 16–17; Renkewitz et al., 2008, p. 20, 244, 456, Renkewitz & Janca, 1984, p. 338.

92 Šved. *Linköping*, miestas Švedijoje, į pietvakarius nuo Stokholmo.

4 pvz. Seniausių Lietuvoje išlikusių vargonų pavyzdžiai:

[1] Kretingos pranciškonų bažnyčioje (autentiškas vargonų prospektas ir dauguma instrumento dalių, nežinomas meistras, XVII a. pab. [~1680]). Vargonai 1744 m. buvo rekonstruoti, Kretingos bažnyčioje stovi nuo 2004 m. (perkelti iš Gintališkės bažnyčios);

[2] Videniškių bažnyčioje (autentiškas tik vargonų prospektas, nežinomas meistras, XVIII a. pirmą pusę)



Tuo metu apie vietinę vargondirbystės mokyklą kaip pastovų, savitų bruožų turintį reiškinį mūsų krašte kalbėti dar anksti. Tačiau XVIII a. antroje pusėje Lietuvoje matyti vargonų statybos meno suklestėjimas, kuris truko iki XIX a. pradžios. Suintensyvėjusi vargonų statyba LDK teritorijoje daugiausia priklausė nuo XVIII a. viduryje pagausėjusių bažnyčių statybų ir rekonstrukcijų. Vargonų statybos meno, kaip architektūros ar taikomosios dailės, tendencijas diktavę svetimkilmiai profesionalūs vargonų meistrai vis dažniau ėmė apsistoti LDK kultūriniame ir politiniame centre Vilniuje, kuriame buvo lengviau gauti užsakymų, patogiau vykti į apylinkes. Dalis meistrų, turėdami nuolatinių užsakymų, Vilniuje apsigyveno, čia sukūrė šeimas ir įsteigė dirbtuves, priėmė šio miesto piliečio statusą. Tai tapo Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos pradžia.

## Vargonai Lietuvoje nuo XVIII a. vidurio: Vilniaus mokyklos įsitvirtinimas

Iš svetur atvykusių meistrų žinios, jų darbo braižas, pritaikyti prie vietos tradicijų, mūsų krašte buvo išplėtoti bei pratęsti vietos profesionalų ir išaugo į savarankišką originalią *Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklą*<sup>93</sup>. Jai priskiriamų vargonų palikimą sudaro ir dideli, Vakarų Europos vargonų paveldo kontekste vertingi instrumentai, ir nedideli – 7–12 balsų – barokiniai pozityvai, ilgai laikyti provincialiais, originalumo stokojančiais ir Rytprūsių meistrų darbus kartojančiais kūrinių.

Vilniaus mokyklos formavimasis ir įsitvirtinimas apėmė šimtmetį nuo apytiksliai 1740 iki 1850-ųjų. Šios datos nurodo pirmųjų ir paskutiniųjų Vilniaus mokyklai priskiriamų vargonų sukūrimo datas. Po to, apie XIX a. vidurį prasideda ryškūs vargonų statybos pokyčiai: akivaizdžiai paprastėja vargonų projekto architektūra, mažėja vargonus puošusių skulptūrų ir dekoratyvinių drožinių, daugiau dėmesio skiriama instrumento techninių ir muzikinių galimybių tobulinimui, ima kurtis stambios vargonų firmos, o tai silpnino vargonų meistrų individualumą.

Vienais seniausių išlikusių Vilniaus mokyklai priskiriamų barokinių vargonų (barokinis prospektas ir barokinis instrumentas) laikytini šiuo metu Jonišio (Molėtų r.) bažnyčioje stovintys nerestauruoti, prastai veikiantys vargonai. Jie buvo

93 Atvežtinių ir vietinių tendencijų gretinimas buvo būdingas vargonų statybos mokykloms ir kitose teritorijose, pavyzdžiui, Rytprūsiuose, Švedijoje, Danijoje. Švedijoje Stokholmo ir Linsjopingo vargonų mokyklas pagrindė Karaliaučiaus vargondirbystės tradicijos; Rytprūsiuose stiprią įtaką darė Gdanskio, Hamburgo ir kitų vokiškų mokyklų vargondirbiai; Rytprūsių meistrų tradicijas Danijoje ir Norvegijoje paskleidė meistras Danielis Wroblewsky; Karaliaučiaus meistrai reišėsi ir Kurše.